

FINANCED BY THE NATIONAL INSTITUTE OF FREEDOM –
CENTER FOR CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT AS PART OF THE GOVERNMENT
PROGRAMME FOR CIVIL INITIATIVES FUND NEWCIF FOR 2021-2030

Tekstą iš lenkų kalbos vertė T. Prakapienė

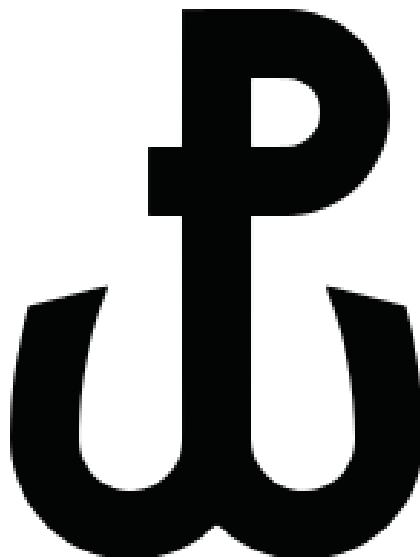
Prisiminimai pakeliui į ateitį

LITERATŪROS, POEZIJOS IR MUZIKOS KOMPOZICIJA

Skirta 80 metų nuo Varšuvoje vykusio ginkluoto Sukilimo sukakčiai paminėti. Varšuvos Sukilimas buvo nukreiptas prieš vokiečių okupaciją. Jo organizatoriai ir dalyviai siekė atkurti Lenkijos teisėtą valdžią ir neleisti prosovietinei vyriausybei įsitvirtinti šalyje.

Varšuva – 1944 m rugpjūčio 1 d. 17.00

„Łańcuch Wzajemności” – 2024 m rugpjūčio 1 d. 17.00

**FINANCED BY THE NATIONAL INSTITUTE OF FREEDOM –
CENTER FOR CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT AS PART OF THE GOVERNMENT
PROGRAMME FOR CIVIL INITIATIVES FUND NEWCIF FOR 2021-2030**

HIMNAS (Dombrovskio mazurka – oficialus Lenkijos Himnas)

Mariola JAGIEŁŁO

1 dalyvis: **H. Justynowicz**

Pirmieji vokiečiai Varšuvoje pasirodė tuoj pat po Lenkijos kapituliacijos. Sostinėje jiems buvo skirti geriausi ir saugiausi bustai, kad savo užsiėmimus ir pramogas bendrabučiuose ir kareivinėse leistų tarp savų, toliau nuo lenkų. Pasirodė literatūra vokiečių kalba, laikraštis, skaityklos, fronto teatrai. Vokiečiai organizuodavo sau banketus, koncertus, susitikimus, turėjo sales stalo tenisui ir biljardui, kur tikriems šalies gyventojams - lenkams - lankytis buvo uždrausta.

Daina „Deszcz, jesienny deszcz“.

2 dalyvis: **W. Powierża**

Lenkai hitlerinės okupacijos metu turėjo nepilnateisių žmonių statusą. Gyveno pastovioje nerimastyje ir baimėje dėl savo gyvybės. Gyvenimo taisykle tapo paprastų žmonių pokalbių pasiklausymai, kratos, persekiojimai. Apie kiną, svečiavimąsi kaime arba kad ir paprastą pasivaikščiojimą galima buvo tik svajoti. Vokiečiai išveždavo lenkus į koncentracijos stovyklas, kur žudydavo net nekaltus vaikelius.

Nepaisant visko žmonės drįso svajoti apie normalų gyvenimą ir, su laiku, išmoko apeiti draudimus. Tuo metu, kai okupacinė valdžia leido funkcionuoti tik pradinėms 4-ųjų klasių ir profesinėms mokykloms, jauni žmonės svajojo apie mokslą ir gilino savo žinias slaptuose privačiuose susitikimuose. Tokių susitikimų metu jaunimas susipažindavo su dalykais, prieš karą dėstomais gimnazijose, licejuose arba aukštesiose mokyklose. Okupacinė valdžia draudė tai dėstyti bendrose mokyklose. Slaptas mokslas buvo tarsi nematoma kova prieš vokiečių ir sovietinę okupacinę valdžią. Mokytojai ir mokiniai žinojo, kad už tokią veiklą jiems gresia kalėjimas ir koncentracijos stovykla. Nepaisant pavojaus, privačiuose butuose vykdavo koncertai, teatro pastatymai, literatūriniai vakarai. Dinamiškai vystėsi pagrindinės literatūros leidyba. Karo metu pasirodė apie 1500 pavadinimų konspiracinių leidinių.

3 dalyvis: **A. Kaczerska**

Lenkai kovojo dėl savo laisvės visais įmanomais būdais. Taip pat dainų ir satyros pagalba. Gatvėse, laukuose, kiemuose, parkuose, tramvajuose ir traukiniuose – visur skambėjo patriotinės, ir, tuo pačiu metu, satyrinės dainos ir dainelės. Pašiepiančio okupantus tūrinio dainuškos pakeldavo persekiojamų žmonių dvasią. Miestai tuomet nestokojo slaptų megejiškų savanorių orkestrų pasirodymų, o kaimų gatvėse ir kiemuose skambėjo vietinių muzikantų ir atlikėjų dainos.

Daina „Dnia pierwszego września“.

4 dalyvis: **A. Kaczerska**

Visuotinio sukilimo prieš vokiečių okupantus idėja kilo jau nuo okupacijos pradžios 1939 metais. Planai brendo visais po to sekančiais mėnesiais, tačiau tarptautinė situacija ir karinė sėkmė, lydėjusi vokiečius, kol kas neleido planams realizuotis. 1943 metų spalio mėnesį generolas *Tadeusz „Bor“ Komorowski* Krašto Politinės Reprezentacijos posėdyje tarė: „susiformavo toks pradinis visų mūsų veiksmų šūkis– sukilimas negali nepavykti“.

5 dalyvis: **M. Malinowska**

1944 metų liepos mėnesio pabaigoje atrodė, kad okupacinė kariuomenė jau tiek nusilpusi, kad pergalė sukilime tampa realiai pasiekiamu tikslu. Be to, sostinėje atsirado sovietiniai agentai, kurie ne tik ragino greičiau pradėti sukilimą, bet ir platino netikrą informaciją apie tai, kad generolas *T. Komorowski* paliko Varšuvą. Tuo pačiu metu Vislos vakariniame krante pasirodė sovietų kariuomenė, kuri, kaip buvo laukiama, bet kurią dieną forsuos upę. Taip pat buvo tikimasi sąjungininkų paramos. Sprendimas pradėti Sukilimą buvo priimtas 1944 m liepos 31 dieną, apie 18 val. Buvo galutinai nuspręsta, kad veiksmai prasidės sekančią dieną, t.y. rugpjūčio 1 d. 17 val. Gavęs žvalgybos informaciją apie ruošiamą Sukilimą Varšuvoje, Himmleris išleido įsakymą, kuriame tvirtino: „Visus gyventojus šaudyti, karo belaisvių neimti, Varšuvą sulyginti su žeme, kad tai pasitarnautų bauginančiu ir atgrasančiu pavyzdžiu visai Europai“.

6 dalyvis: **H. Sokołowska**

Poeto **Kamil Baczyński eilėraštis**, kuris drąsina karius pradėti kovą prieš okupantus. Poetas buvo Bataljono *Zoska i Parasol* kariu. Žuvo rugpjūčio 4 dieną Teatro aikštėje prie Blankos rūmų.

*O mój ty smutku cichy, smutku gwiazdek maleńkich,
nazywałem, szukałem, brałem ciebie do ręki.
Jak to się ciało twarde tak w piasek albo glinę
zamienia w moich dłoniach, pragnienie każde — w winę.
Jak to się — kiedy dotknę — kwiat przeobraża w ciemność,
a poszum drzew — w głuchotę, a chmury — w grzmot nade mną.*

*Jak to ja nieobaczny mijam, sam sobie błąhy,
i rzeźbię, zanim zacznę, marmur wypełniam strachem.
Jak to ja nasłuchuję błyskawic w niebie trwogi,
jakże to ja nazywam każde czynienie — Bogiem?
Otom strzęp oderwany od drzewa wielkich pogód,
sam swym oczom nie znany, obcy swojemu Bogu.
Oto słyszę, jak w popiół przemieniam się i kruszę,
i coraz mniejszy ciałem, wierzę we własną duszę.*

7 dalyvis: **M. Gargula**

Varšuvos Sukilime dalyvavo, skaičiuojant įvairiu laiku, apie penkiasdešimt tūkstančių Lenkijos kovotojų. Daugelis iš jų neturėjo arba turėjo labai nedaug patirties fronte. Sukilimo dalyviams truko ginklų, ypač prieštankinių. Pradėta gaminti ginklus savo pajegomis privačiose dirbtuvėse. Gamino granatas, granatsvaidžius, net šarvuotį, gavusį pavadinimą „*Kubuś*“.

Gamybą, be lenkų, finansiškai parėmė apie tūkstantis žydų tautybės Varšuvos gyventojų, taip pat ir kitų tautybių žmonės: vengrai, slovakai, kartvelai, prancūzai, belgai, olandai, graikai, britai, italai, armėnai, rusai ir net vienas išėivis iš Nigėrijos.

8 dalyvis: M. Bloch

Sukilėliams padėjo taip pat apie tūkstantis vaikų nuo dešimt iki septyniolikos metų amžiaus ir beveik trys tūkstančiai aštuoniolikmečių. Jauniesiems padėdavo platinti skrajutes ir laikraščius apie sukilimo eigą, pristatydavo Sukilėliams sanitarijos priemones, maistą ir vandenį. Vyresni tarnavo ryšininkais. Paaugliai buvo net naudingesni už suaugusiuosius, nes buvo vikresni, greičiau įsimaišydavo į minią ir greitai judėjo siauromis gatvelėmis bei tuneliais-kanalais. Be to, skautai (*harcerze*) puikiai orientavosi miesto topografijoje, kas padėdavo jiems vykdyti patikėtus užduotis. Daugybė nepilnamečių kreipėsi į vadus su pasiūlymu tiesiogiai dalyvauti Sukilime, tačiau, saugant jų gyvybes, tai nebuvo jiems leista.

Daina „Warszawskie dzieci“**9 dalyvis: M. Michalik**

Pirmomis Sukilimo dienomis civilių gyventojų širdyse kilo didžiulis džiaugsmas ir euforija, atsirado daug norinčių prisidėti prie sukilėlių, pagal galimybes paremti: transportuoti sužeistuosius, statyti barikadas, gesinti gaisrus, kurti garsiuosius Civilinius Komitetus, kurie tapo Sukilėlių administracijos pradininkais, organizuoti valgyklas praradusiems namus, maisto gaminimą ir pristatymą, pagalbą pabėgeliams ir patyrusiems gaisrus, kurių atsirasdavo vis daugiau.

10 dalyvis: **H. Gryszun**

Bėgant laikui euforija ėmė blėsti. Iš kilo poreikis tiesioginiam išgyvenimui užtikrinti, spręsti žemiškesnes užduotis. 1944 metų rugpjūtis buvo nepaprastai karštas mėnuo, ir vienu iš pagrindinių rūpesčių tapo - aprūpinti didelį miestą vandeniū. Nepaisydami vokiečių apšaudymo miesto vandentiekio darbuotojai stengėsi, kad vanduo pasiektų medicinos punktus, valgyklas ir kitus strateginius taškus. Rizikuodami savo gyvybėmis patriotai sabotavo tuos vokiečių įsakymus, kurie galėjo pakenkti sukilėliams ir miestui. Tačiau su laiku aprūpinimas civilų gyventojų vandeniū ir maistu susidūrė su vis didesniais sunkumais. Jeigu nuo pirmų kovų dienų iš kranų miestiečių butuose dar bėgo vanduo, tai po kiek laiko jį reikėjo semti iš išorinių šulinių, o būtent tie šuliniai tapo puikiu taikinių snaperiams. Su lyg kiekviena diena žygiai susirasti vandenį tapo vis pavojingesni. Priedo, niekas nenumatė, kad užsitęsęs Sukilimo kovoms sostinėje iškils dar ir bado pavojus. Tiekimo krizė pilnumoje iš kilo jau rugpjūčio viduryje. Moterys darė paieškų ir išradimo stebuklus tam, kad nors kaip pamaitintų savo vaikus.

Daina „Warszawo ma“11 dalyvis: **K. Bloch**

Užsitęsęs kovoms (pradžioje Sukilimą buvo planuota užbaigti per 3-4 dienas), kai miestas pamažu virto griūvėsiais, žmonės nuo kulų slėpėsi rusiuose ir bunkeriuose. Varšuvos gyventojai susitelkę ankštoje tamsoje, palikę savo namus ir, dažnai pametę artimuosius, susidūrė su rūsų šalčiu, purvu, žiurkėmis, badu ir ligomis. Slaptam judėjimui po žeme, vengiant susidurimo akis į akį su priešų karių perkelimui, o taip pat ryšio tinklo sukūrimui tarnavo kanalizacijos tuneliai-kanalai. Judėjimas tamsoje ir kanalizacijos nuotekiuose iki kelių, o kartais ir iki juosmens, priminė košmarą, tačiau jie tapo saugiais požeminiais keliais kovojančiame mieste.

12 dalyvis: **A. Sędrowska**

Varšuvoje prieš Sukilimą, karui prasidėjus, gyveno apie milijoną gyventojų. Po 1944 metų spalio 3 dienos liko vos keli tūkstančiai vadinamų "robinzonų", besislėpiančių griūvėsiuose. Miestas pavirto kapinėmis. Tačiau net ir tokiomis sąlygomis likusieji Varšuvos gyventojai bandė suteikti gyvenimui nors kiek humaniškesnį pavidalą. Nepaisant karo sąlygų, bažnyčiose buvo laikomos šventos mišios, registruojamos bažnytinės santuokos, kur vestuviniiais žiedais tarnavo užuolaidų tvirtinimo žiedai, arba kitos įvairios skardelės. Užkandinėse susitikdavo likusieji mieste draugai. Pasilikę Sostinėje gyventojai prieš ir mirtino pavojaus akivaizdoje rodė, kad sugeba išlakyti dvasios stiprybę, susivienyti ir padėti vieni kitiems.

Daina „Tam gdzie ulica, krzyże i gruz“

13 dalyvis: **J. Jurgielewicz**

Sukilėliai turėjo ambicingus planus, tačiau nedaug iš jų buvo realizuota. Jau Sukilimo pradžioje, rugpjūčio 1 dieną žuvo arba buvo sužeisti du tūkstančiai Armijos Krajovos karių. Iš planuotų užimti objektų nepavyko įveikti *Okęcie* oro uosto, gestapo būstinės *Szucha* alejoje, *Brichla* rūmų, *Saskio* rūmų, Pagrindinio Pašto, Policijos komendantūros Krokuvos priemiestyje.

Kamil Baczyński eilėraštis *Pocątunek*

Dniem czy nocą idziemy wytrwali,
w bitwach ogień hartuje nam pierś,
myśmy dawno już drogę wybrali,
jeśli nawet powiedzie - przez śmierć.

Więc naprzód, niech broń rozdziera,
niech kula szyje jak nić,
trzeba nam teraz umierać,
by Polska umiała znów żyć.

Bo czy las nam zahuczy jak morze,
czy w bruk miasta uderza nasz krok,
w naszych sercach trzepocze się orzeł,
każdy pancierz przepali nasz wzrok.

14 dalyvis: **S. Dąbalska**

Sukilėliai tęsė intensyvias kovas iki rugpjūčio 4 dienos. Nuo tada iniciatyvą perėmė okupantai ir išlaikė ją iki Sukilimo pabaigos. Prasidėjo beveik du mėnesius trukusi Varšuvos gynyba. Po nelygios kovos daug pralaimėjusių Sukilėlių buvo paimta į nelaisvę, o apytikriai milijonas gyventojų paliko sugriautą miestą. Tie, kam nepavyko pabėgti, buvo išsiųsti į koncentracijos stovyklas arba priverstiniais darbams į Vokietiją.

Armijos Krajovos Daina-Malda „O Panie któryś jest na niebie“

15 dalyvis: **D. Mickiewicz**

Vokiečių okupantai sugriovė Varšuvą ir išvijo daugumą gyventojų iš jų gimtojo miesto. Sugriovimai buvo tokio masto, kad sostinė nebepriminė prieškarinės Varšuvos. Malšinant Sukilimą vokiečiai siekė, kad ir pats miestas, kurio gyventojai taip siekė išsilaisvinimo iš okupantų vergijos, būtų nušluotas nuo žemės paviršiaus.

16 dalyvis: **H. Skarul**

Varšuvos gyventojai, kuriems pavyko išgyventi karo siaubus ir netektis pradėjo grįžti į gimtąjį miestą kai tik fronto liniją pasitraukė toliau į Vakarus. Nepaisant to, kad karas dar nepasibaigė ir šalis kentė siaubingus nepriteklius, varšuviečiai pradėjo savo sostinės atstatymą.

17 dalyvis: **A. Skarul**

Ir jiems tai pavyko. Varšuva, nors pagal okupantų planus ir turėjo išnikti iš Europos žemėlapiu, gimė iš naujo ir sėkmingai gyvuoja iki šiol.

Ir mes šiandien norime padėkoti Sukileliams už gražią ir lasvą mūsų šalį, nes dėka tokių žmonių mūsų laikais galime džiaugtis laisva Lenkija ir joje gyventi.

Daina – „Moja Ojczyzna, moja Polska“

**FINANCED BY THE NATIONAL INSTITUTE OF FREEDOM –
CENTER FOR CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT AS PART OF THE GOVERNMENT
PROGRAMME FOR CIVIL INITIATIVES FUND NEWCIF FOR 2021-2030**

Tekstą iš lenkų kalbos vertė T. Prakapienė